

УДК 37.06:340

Яна ГРИНЬОВА,*кандидат педагогічних наук, доцент, Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва, м. Харків*

ПЕДАГОГІКО-ПРАВОВИЙ ВПЛИВ НА ПОВЕДІНКОВІ ДЕВІАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Превентивна педагогіка виникла на межі наук, вона акумулює ідеї психології, педагогіки, соціології, права, медицини. Однак педагогічний аспект попередження асоціальних явищ у поведінці індивіда є визначальним. Тому й подальший розвиток превентивної (правової) педагогіки є дуже важливим. У статті зроблено наголос на проблемі збільшення правопорушень серед неповнолітніх. Проаналізовано різні напрями наукових досліджень девіантної поведінки учнівської та студентської молоді. Визначено сучасні чинники девіантної поведінки дітей. Окреслено безперечно роль і значення права в суспільстві, а також важливість правового навчання й правового виховання для формування правомірної поведінки особистості. Запропоновано різноваріативні засоби і методи для ефективного досягнення поставленої цілі. Доведено, що актуалізація правового навчання і виховання в навчальних закладах у тому числі й дошкільних буде сприяти розбудові правових засад діяльності держави й суспільства, формуванню правомірної поведінки й попередженню девіантної.

Ключові слова: поведінкові девіації, право, правопорушення, правове навчання та виховання.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні все частіше й частіше українське суспільство зіштовхується з кричущою масштабною проблемою вчинення правопорушень серед неповнолітніх (учнівської та студентської молоді). Аналітичні джерела стверджують “юні злочинці стали жорстокішими: за перші місяці 2017 року зафіксовано більше нападів із заподіянням шкоди здоров'ю або життю людей, аніж за аналогічний період минулого року. Також зростає кількість випадків незаконного поводження зі зброєю: з двох випадків у січні-березні 2016 року до 13 – у перші місяці поточного року” [1]. За деякими статистичними даними найпоширенішими є правопорушення пов'язані з крадіжками, а нецензурні вислови, образи, жорстоке ставлення, бійки серед неповнолітніх укорінилися у повсякденному побуті й стали звичкою. Злочинність серед молоді все більше набуває групового характеру. Щодня підлітки в Україні вчиняють понад 100 злочинів. Діти стали більш жорстокими, байдужими, агресивними і це факт, який не повинний залишатися поза увагою дорослих (батьків, вчителів, освітніх установ у тому числі й держави у особі її уповноважених органів). Тому, є потреба шукати ефективні профілактичні засоби та методи, які б позитивно вплинули на поведінку підростаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. У сучасній науковій літературі проблемі відхилень у поведінці дітей, неповнолітніх осіб та студентської молоді приділяється значна увага, оскільки коло наукових інтересів дуже широке, тому й сформувалися різні напрями дослідження девіантної поведінки: психолого-педагогічний (М. Алемаскіна, І. Дьоміна, О. Киричука, І. Лисенко, В. Оржеховської, С. Подмазіна, Т. Титаренко, С. Яковенко), соціально-педагогічний (О. Александровської, О. Безпалько, Р. Вайноли, М. Галагузової, І. Звереві, А. Капської, М. Рожкова, Л. Шнейдер), соціально-психологічний (С. Белічевої, Ю. Клейберга, І. Кона, Н. Максимової, С. Мімотіної, О. Тарновської, Т. Яценко), педагогіко-правовий (С. Арутюнян, В. Бабкін, Л. Балін, Г. Балюк, С. Болоніна, В. Головченко, Г. Давидова, О. Известньової, В. Камінська, Н. Кондрашкова, О. Лукашевої, Г. Маркової, А. Міцкевича, А. Нікітіна, В. Обухова, В. Оксамитного, М. Под-

березького, П. Рабіновича, А. Ратинова, І. Рябко, Н. Суворової, О. Таринцевої, М. Фіцули, М. Щербань та ін.).

Метою статті є дослідження педагогіко-правового впливу на поведінкові девіації учнівської та студентської молоді в навчальній і виховній діяльності закладів освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Систему дій і вчинків людини, соціальних груп, що суперечать соціальним нормам або встановленим у суспільстві моделям поведінки, називають девіація (від. лат. *deviation* – відхилення) [2, с. 123], відповідно поведінку, яка не відповідає загальноприйнятим нормам, потрібно вважати девіантною. Дійсно в сучасний період достатньо як суб'єктивних причин (деформація моральних цінностей і спотворена свідомість особистості що чинить порушення), так і об'єктивних причин (соціальні суперечності і економічні кризи, політична нестабільність), які є чинниками девіантної поведінки дітей. До найпоширеніших слід віднести такі, як: по-перше, це неблагонадійні сім'ї, для яких характерні, частково чи повністю, такі вияви, як безвідповідальне ставлення до дітей, ігнорування загальнолюдських цінностей (добро, любов, мораль), вияви жорстокості та насильства, матеріальні труднощі та інше; по-друге, коли сім'я благонадійна, але не приділяє дитині достатньої уваги, у зв'язку зі своєю зайнятістю, при цьому матеріально забезпечує дитину всім необхідним; по-третє, низький рівень педагогічної культури вихователів, вчителів, викладачів, що призводить до небажання навчатися і формує негативне відношення до освіти в цілому і як наслідок приєднання до групи підлітків з асоціальною поведінкою; психобіологічні особливості дітей (кризові явища, нервово-психічні захворювання, фізичні вади тощо). Отже, як ми бачимо, підстав у дітей чинити у розріз із загальноприйнятими нормами достатньо.

Проаналізувавши низку різних наукових джерел, ми дійшли того, що серед вітчизняних та зарубіжних дослідників не існує єдиної точки зору щодо терміна “девіантна поведінка”. Одні вважають, що мова йде про всі відхилення від встановлених в суспільстві норм, є пропозиції в це поняття включати лише порушення норм права, а деякі пов'язують поведінкові девіації лише з наявністю відхилень у психологічному

розвитку особи, але ж ми в цій статті не ставимо за мету проаналізувати всі напрями наукових досліджень в соціології, психології, педагогіці, юриспруденції, відносно девіантної поведінки, оскільки вважаємо це явище складним, яке потребує досконалої систематизації і конкретизації. Нас цікавить вплив правового аспекту на формування особистості за допомогою відповідних педагогічних методів та засобів у навчально-виховному процесі закладів освіти з метою профілактики девіантної поведінки серед підростаючого покоління і тим самим належної адаптації до життєвих реалій.

Отже, як запевняли наші предки, підкреслюючи тим самим глибoku функціональну значущість вивчення юридичних правил поведінки, покликаних забезпечити стабільне й щасливе життя в суспільстві: “Право – це мистецтво добра і справедливості, воно створене для користі людства” [3, с. 8]. Тому, на нашу думку за допомогою забезпечення систематичного, безперервного правового навчання та правового виховання можна досягти позитивних результатів у формуванні здатностей чинити правомірно і тим самим попередити прояви девіантної поведінки. І тут виникає питання: “Чи завжди культурні громадяни чинять правомірно?”. Відповідь: “Ні”. Це пояснюється тим, що людина може знати правові норми, але на практиці чинити певні дії всупереч закону, і навпаки, особа може не знати законів, але діяти в межах загальноприйнятих правил. Так, більшість правопорушників свідомо вчиняють протиправні дії, знаючи завідомо міру покарання, натомість деякі члени суспільства, маючи досить низький рівень правових знань, характеризуються високим рівнем моральності, духовності, який свідчить про їхню поведінку в межах закону. Отже, єдність правового навчання й правового виховання безперечна і полягає у загальній меті – формування правомірної поведінки особистості. Відповідно правове навчання формує переважно науково-правову ідеологію (теоретичні правові погляди), а правове виховання – правову психологію (правові установки, мотиви, переконання, ціннісні орієнтації). Якщо завданням правового навчання є озброєння особистості правовими знаннями, то завдання правового виховання полягає у формуванні соціальної спрямованості правових ідеалів, уявлень, пе-

реконань, правомірної поведінки тощо. Доречно зазначає Г. Маркова, правове виховання не можна вважати лише засобом боротьби зі злочинністю; незважаючи на всю важливість цього напрямку, головним завданням правового виховання є вироблення у громадян позитивних соціально-правових установок, які б забезпечували правомірну поведінку в усіх сферах діяльності... [4, с. 31].

Тому правове навчання і виховання побудоване на принципах систематичності, послідовності, безперервності, добору різносторонніх інноваційних методів та засобів з урахуванням віку дітей допоможе досягти бажаних результатів у попередженні поведінкових девіацій. Безумовно систематичність і послідовність у навчанні мають істотне значення і для розвитку учня. Не менше значення має систематичність і послідовність у вихованні поглядів, переконань, звичок культури поведінки, позитивних людських якостей. На значення системи знань у засвоєнні навчального матеріалу К. Д. Ушинський звертав особливу увагу. Він писав: “Тільки система, звичайно, розумна, що виходить із самої суті предметів, дає нам повну владу над нашими знаннями. Голова, наповнена уривчастими, незв’язаними знаннями подібна на комору, в якій усе без ладу і де сам господар нічого не знайде; голова, де тільки система без знань, схожа на крамницю, в якій на всіх ящиках є надписи, а в них порожньо” [5, с. 355]. Я. А. Коменський стверджував: “Все повинно здійснюватися так послідовно, щоб сьогоднішнє закріплювало вчорашнє і дарувало шлях для завтрашнього” [6]. Також безперервна освіта або “навчання протягом життя” є найактуальнішим викликом сьогодення, пов’язаним зі стрімкими змінами в різних сферах науково-технічній, економічній, політичній, соціальній (конкурентоспроможність на ринку праці, розширення мовних комунікацій, мінливе законодавство, пристосування до нових умов господарювання (підприємництва), нові технічні можливості (комп’ютерна грамотність), участь в суспільних, політичних процесах та інше) потребують постійного оновлення знань і навичок для успішної адаптації до нових умов життєдіяльності.

На жаль, усвідомлення важливості правового навчання і виховання не завжди знаходить належний відгук в практичній діяльності

навчальних закладів. Небезпечність нехтування й ігнорування правовим вихованням на рівні школи значною мірою криється в тому, що воно має низку невтішних особливостей порівняно з іншими видами виховання: починається воно значно пізніше на відміну від інших. У зв'язку з цим І. Рябко наголошує “Саме до 16 років людина накопичує у своїй свідомості значний ідеологічний матеріал. До цього часу вона вступає в завершальний етап формування світогляду, загального і в деяких випадках спеціального навчання. Під дією позитивних факторів вона отримує необхідний мінімум уявлень і понять у різних сферах життя, у неї складаються переконання морального порядку, потреби, смаки, виявляються риси характеру. Ці продукти попереднього виховання, безумовно, позитивно впливають на процес подальшого вдосконалення особистості у сфері правового розвитку і є надалі цінною базою правового виховання” [7, с. 36].

Ми вважаємо, що поняття про правову державу, конституційні права та обов'язки потрібно прививати з дошкільного дитячого віку. З дитинства потрібно наголошувати на тому, що сплачувати податки, це обов'язок громадянина, а ніяк не в дорослому віці, коли вже сформувалися хибні й деформовані переконання, які не відповідають правовій дійсності. І таких прикладів сьогодні можна наводити безліч. Подібну ситуацію можна пояснити тим, що правосвідомість як психологічне, соціальне, юридичне явище виникає набагато раніше, ніж формується правова культура особистості, при цьому підставами цього формування в ранньому віці, як правило, є неофіційні джерела – неграмотні судження старших, “гіркий” (кримінальний) досвід батьків, родичів, знайомих, недосконалі запізнілі правовиховні механізми шкільного виховання тощо, які й призводять часто до усталення у свідомості молодого людини девіантної поведінки. На жаль, так склалося, що курс “Правознавства” в українській школі викладають в одному із в старших класів, як правило це дев'ятий, і не завжди вчителі за профілем, і не завжди якісно.

Правове навчання й виховання можна зробити привабливим і цікавим для кожного віку. Звичайно його не можна відмежувати від патріотичного, морального, екологічного та інших, проте, воно буде гар-

монійно з ними пов'язане. Для дошкільнят і школярів молодшого віку ефективним буде використання мультимедійних засобів (перегляд коротких відеороликів на теми “Добро і зло”, “Наша держава – Україна”, “Я і природа”, “Я маленький пішохід” патріотичних мультфільмів), конкурс малюнків, тематичні бесіди, імітаційні ігри, використання зошитів з яскравими ілюстраціями, знайомства-зустрічі з поліцейськими та інші. Для дітей старшого віку ефективними напрямками є: створення друкованого тематичного видання – шкільної чи класної газети (така робота об'єднує, надає можливість порушувати різні теми, брати інтерв'ю у різних людей); організація зустрічей з представниками різних державних і громадських організацій та цікавими і успішними людьми; екскурсії до ВРУ, КМУ у тому числі і судових інстанцій, створення тематичних клубів, проведення ділових ігор, круглих столів, участь у олімпіадах, конкурсах, конференціях, створення юридичного клубу або гуртка; прийняття участі в дитячих та молодіжних громадських організаціях тощо. Під час вивчення правових дисциплін у навчальному закладі вищої освіти доречно використовувати проблемне, модульне, ігрове навчання, навчання з комп'ютерною підтримкою; залучати студентів до участі у дискусіях, круглих столах щодо обговорення проблемних питань, до участі у наукових конференціях, семінарах, всеукраїнських та міжнародних конкурсах. Приймати активну участь в діяльності студентського самоврядування, бути учасником інших громадських організацій у тому числі благодійних. Дуже привабливим як для школярів, так і студентів є ігрове навчання. Наприклад, ми пропонуємо студентам такі ігри, як: дидактична гра: “Брейн-ринг”, “Прес-конференція”; гра-конкурс “Ти мені – я тобі”; сюжетно-рольові ігри “Юридична консультація”, “Я адвокат”, “Мій законопроект”; ділова гра “Я підприємець”. До того ж дієвими є зустрічі з представниками силових, судових органів, екскурсії до різних державних інстанцій (суд, прокуратура, місцеві адміністрації тощо).

Висновки. Дослідження потребують глибшого й усебічнішого вивчення проблем, пов'язаних зі створенням сприятливих умов для забезпечення безперервного (систематичного, постійного) правового навчання й виховання як у межах одного закладу, так і на всіх

рівнях освітньої системи, зокрема, самоосвіти людини, а також проблем, пов'язаних з існуванням значної кількості факторів, які мають негативний вплив на процес формування правової культури. Звісно, що одним із найдієвіших засобів недопущення асоціальних виявів є любов до дитини та увага до її діяльності. Влучним є вислів американської письменниці Ерми Бомбек “Дитина потребує вашої любові найбільше саме тоді, коли вона менш за все на неї заслуговує” [8]. А міжнародно визнаний геніальний педагог Антон Семенович Макаренко зазначав: “Ніяких природжених злочинців, ніяких природжених важких характерів немає” [9].

Саме формування свідомої й активної поведінки, заснованої на глибоких правових знаннях, правильних правових уявленнях і твердих переконаннях, потрібно вважати кінцевою метою правовиховної роботи. Актуалізація правового навчання і виховання в навчальних закладах, у тому числі й дошкільних, буде сприяти розбудові правових засад діяльності держави й суспільства, формуванню правомірної поведінки й попередженню девіантної.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі очевидні й потребують подальшого вивчення та розвитку превентивної (правової) педагогіки як науки з метою попередження виникнення відхилень у поведінці людини, що дозволить виховувати свідому дисципліну, почуття обов'язку та відповідальності.

Список використаної літератури

1. Скільки злочинів в Україні скоюють підлітки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lovoidilo.ua/2017/04/18/infografika/suspilstvo/skilky-zlochyniv-ukrayini-skojuuyut-pidlitky>
2. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб / З. М. Шевців . – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.
3. Певцова Е. А. Теория и методика обучения праву : учеб. [для студ. высш. учеб. заведений] / Е. А. Певцова. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 400 с.
4. Маркова Г. Д. Научные основы и организация правового воспитания молодежи / Г. Д. Маркова. – К. : Вища шк., 1979. – 152 с.

5. Ушинский К. Д. Собрание сочинений. Т. 1. – М., 1948. – 355 с.
6. Коменский Я. А. Великая дидактика // Педагогическое наследие: Я. А. Коменский, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Ч. Г. Песталоцци. – М., 1988. – С. 11–105.
7. Рябко И. Ф. Основы правовой педагогики / И. Ф. Рябко. – Ростов/на/Д. : РГПИ, 1973. – 175 с.
8. Ерма Бомбек. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://cityatyu.info/man/erma-bombek>
9. Макаренко А. С. О воспитании / А. С. Макаренко. – М. : Политиздат, 1990. – 415 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор В. М. Нагаєв

Гринева Я. Г. Педагогико-правовое влияние на поведенческие девиации учащихся и студенческой молодежи

Превентивная педагогика возникла на грани наук, она аккумулирует идеи психологии, педагогики, социологии, права, медицины. Однако педагогический аспект предупреждения асоциальных явлений в поведении индивида является определяющим. Поэтому и дальнейшее развитие превентивной (правовой) педагогики является очень важным. В статье сделан акцент на проблеме увеличения правонарушений среди несовершеннолетних. Проанализированы различные направления научных исследований девиантного поведения учащихся и студенческой молодежи. Определены современные факторы девиантного поведения детей. Подчеркнута несомненная роль и значение права в обществе, а также важность правового обучения и правового воспитания для формирования правомерного поведения личности. Предложено разновариативные средства и методы для эффективного достижения поставленной цели. Доказано, что актуализация правового обучения и воспитания в учебных заведениях, в том числе и дошкольных, будет способствовать развитию правовых основ деятельности государства и общества, формированию правомерного поведения и предупреждению девиантного.

Ключевые слова: *поведенческие девиации, право, правонарушение, правовое обучение и воспитание.*

Grinyova Ya. **Pedagogical Legal Influence on Behavior Deviant of Teens and Students**

Preventive pedagogy arose on the brink of some sciences, it accumulates the ideas of psychology, pedagogy, sociology, law and medicine. However, the pedagogical aspect of preventing asocial phenomena in the behavior of an individual is decisive. Therefore the further development of preventive (legal) pedagogy is very important. The article focuses on the problem of increasing the juvenile delinquency. Different directions of scientific research on the problem of deviant behavior of students at schools and Universities are analyzed. The modern factors of deviant behavior of children are determined. The undoubted role and importance of law in the society, as well as the significance of legal education and upbringing are highlighted for developing the lawful behavior of the individual.

Various means and methods to achieve the stated goal are offered. It is proved that the actualization of legal education and upbringing in educational institutions, including pre-school institutions, will contribute to the development of legal bases of the government activities as well as the formation of lawful behavior and the prevention of deviant behavior.

Keywords: *behavioral deviations, law, delinquency, legal education and upbringing.*